

„PRÓBÁLJÁK ODA SZORÍTANI AZ EMBEREKET,
ABBA A KÖRNYEZETBE, AHOL ÉLNEK”
– SZEGÉNYSÉGRE ADOTT VÁLASZOK EGY ALFÖLDI
KISVÁROSBAN ÉS TANYAVILÁGÁBAN

Tanulmányomban¹ egy alföldi kisváros, Irgács szociálpolitikáját, szociális intézményeit, s azok munkatársainak szegénységhez való viszonyát, szegénységképét bemutatva arra szeretnék választ adni: miként alakul a helyi szociálpolitika egy olyan településen, ahol a szegénységnek generációkon átívelő hagyományai vannak, de az itt élő szegények döntő többsége nem cigány? Kutatási terepünk az Alföld belső periferiáján elhelyezkedő, alig több mint hat és félezer főt számláló település inkább hasonlít egy nagyra nőtt falura, mint egy kisvárosra. Központjában földszintes, falusias házak, egyszerű üzletek sorakoznak, az egykori legelőből nemrégiben kialakított, de a helybeliek által szinte egyáltalán nem használt közparkon kívül semmilyen városias intézménye nincsen. Az elmúlt években uniós forrásból felújított általános iskolán kívül csak egyetlen nagyobb épületet találunk; az évtizedekig gyereketthonként működő, néhány éve üresen álló kastélyt a település egykori legjelentősebb földbirtokosa építette. Az eleve nagy kiterjedésű, falusias hangulatú települési központban csak a lakónépesség kétharmada él, a fennmaradó egyharmad a város határában elszórtan elhelyezkedő tanyavilágban.

A magyar településhálózatban a tanyáknak rendkívül differenciált formái alakultak ki a várostól való távolságuk, az ott élő családok mezőgazdasághoz való viszonya, társadalmi státusza alapján, amelyek az elmúlt évtizedek gazdasági-társadalmi átalakulásainak függvényében tovább differenciálódtak (Erdei 1974 [1941], Tímár 1990). A társadalomföldrajz a tanyát és a pusztát eltérő fogalomként használja, a tanyától a pusztát a méretén felül az különbözteti meg, hogy az előbbiben önálló paraszti gazdálkodás folyt, míg az utóbbiban önálló gazdálkodónak csak a földesúr/bérlő volt tekinthető.

A vizsgált városunkat körbevevő tanyavilág esetében egyaránt találhatunk uradalmi jellegű pusztákat és elszórt tanyákat, ennek megfelelően élnek itt egykori uradalmi cselédek, és részben vagy teljesen önállóan gazdálkodó dohánykertészek leszármazottai is. Az elmúlt évtizedekben e kategóriák összemosódtak, jelenleg mindkét fogalmat használják a terek megjelölésére, hasonlóképpen a különböző külterületi lakott helyek formái is át-

¹ Ez a fejezet a „Virág Tünde (2014): Közfoglalkoztatás és idősgondozás – szegénységre adott válaszok egy alföldi kisvárosban és tanyavilágában. *Esély*, 25 (1), 45–63.” című tanulmány átdolgozásával készült.

alakultak. E városhoz tartozó tanyák esetében nem elszórtan elhelyezkedő házakról, házcsoportokról van szó, sokkal inkább egymással párhuzamosan, az út mentén elhelyezkedő házsorokról, amelyek szerkezetükben inkább egy aprófaluhoz hasonlítanak. A városhoz tartozó kéttucatnyi tanya nagyon különböző helyzetben van. A városhoz legközelebb található, azzal szinte egybeépült a legnépesebb tanyák többsége, amelyek lakónépessége két-háromszáz fő között mozog; majdnem mindenhol működik bolt, kocsmá, sőt egy-egy tanyán alsó tagozatos iskolát, máshol óvodát is találhatunk. A várostól távolodva a tanyák egyre kisebbek, szétszórtabbak lesznek, a legeldugottabb, már csak földutakon megközelíthető tanyákon csak néhány család él. A várostól, a szolgáltatásoktól, a közlekedési lehetőségektől való távolság, az ott elérhető infrastruktúra eleve meghatározza a tanyákon élő családok státuszát. Az elmúlt évtizedekben egy-egy eldugottabb, nehezebben megközelíthető tanyáról nem rögtön a városba, hanem egy nagyobb, jobb adottságú tanyára költöztek a családok, ezzel a tanyavilágon belül indult el egyfajta koncentrációs folyamat. A tanyavilág földrajzi kiterjedtségét jelzi, hogy a legtávolabbi tanyákról már nem a közigazgatásilag hozzájuk tartozó városba, hanem a szomszédos kisvárosba járnak vásárolni, ügyeket intézni. Annak ellenére, hogy a tanyákon élő családok többsége igyekszik a városba költözni, az elmúlt két-három évtizedben nem változott a külterületen élők száma – ez egyrészt az itt élő családok magasabb gyerekszámának, másrészt az elmúlt két évtizedben jellemző szociális migráció következménye.

Kisvárosunk a statisztikai mutatók alapján a magyarországi települések legszegényebbei közé tartozik: az ipari munkahelyek hiánya, a szűkös és időszakos ingázási lehetőségek miatt az itt élő családok alapvetően helyben, a mezőgazdaságból igyekeznek boldogulni. A kisvárosban élő népességet az alacsony iskolázottsággal párosuló magas munkanélküliség jellemzi.² A munkaerőpiacról való tartós kirekesztettséggel, szegénységgel jellemezhető társadalmi csoportban a cigány népesség erősen felülreprezentált; ilyen a cigány háztartásoknak több mint a fele. Ugyanakkor a tartós szegénység és az etnikai hovatartozás közé nem tehetünk egyenlőségelet; a tartós szegénységben élő háztartások mintegy háromötödében nem roma származásúak élnek, és a cigánynak tartott népesség egésze sem tartozik a legszegényebbek körébe (Bass et al. 2007). Kutatási terepünknek éppen azért választottuk ezt az alföldi kisvárost, mert itt a szegény családok között csak néhány cigány él, a városban és az azt körbevevő pusztákon többségében a „hagyományos szegénységből” érkező egykori uradalmi cselédek leszármazottait találjuk (lásd erről Vígvári és Virág másik tanulmányát a kötetben). Azokat a „régiszegényeket”, akik az elmúlt évtizedekben az ipari világhoz legfeljebb csak részlegesen kapcsolódtak, s onnan a vidék rendes alévettségébe minduntalan visszaszorultak, zömében nincstelen agrárproletárok, hol ipari, hol mezőgazdasági munkát végző napszámosok, mezőgazdasági cselédek, akiknek következő generációja már a képzetlen mezőgazdasági foglalkozásuk zömét tette ki szocializmus

² A városban 2013 júliusában 18,36%, 2014 januárjában 21,49% volt a hivatalos munkanélküliségi mutató, ami jelentősen magasabb mind a megyei, mind az országos arányoknál (ÁFSZ). A 2011-es népszámlálás adatai alapján az iskolázottsági mutatók jóval kedvezőtlenebbek mind a megyei, mind az országos arányoknál: az itt élők alig több mint ötöde érettségizett vagy felsőfokú végzettségű, ami pont fele az országosan tapasztalhatónak (Népszámlálás 2011).

időszakában (Szalai 1998, Ferge 2002). A várost körülvevő tanyavilágban mindig is egy-egy uradalom, majd a szocializmus időszakában a korábbi uradalmi struktúrán szerveződő téészek szervezték az itt élő mindennapi életét. A rendszerváltás után kialakuló középirtokok vették át a korábbi uradalmak, majd téészek gazdasági funkcióit, azaz a tanyákon élő családok zöme ugyanott, ugyanazokon a földeken, cselédként vagy napszámosként dolgozik generációk óta. A tanyák lakóit a környező földekhez és azok birtokosaihoz kötő szoros kapcsolat sajátos életvezetési szokásokat, mentalitást, értékrendet alakított ki a családok között, ami napjainkban is érezteti hatását. A kiscsalád összetartása, a „szakadásig való dolgozás” ethosza, a fiatalok korai anyagi függetlenedésének vágya és kényszere, ebből következően a továbbtanulás mint érték és elérhető cél hiánya a mai napig tetten érhető a családok életében. Ez az életforma egyben normát is jelent, amelyben osztozik mindenki, s amely magától értetődően illeszkedik a család- és élettörténetekbe, amelynek magva az uradalomban, majd a téészen, háztájiban, napjainkban pedig a mezőgazdasági vállalkozóknál végzett kemény munka, a folyamatos küszködés (Mátyus–Tausz 1984, Takács 1964). E létforma szerves része a beosztás, a fogyasztási javakról való lemondás, a szűkösség mindennapi megélése. Olyan világ, ahol a szegénység szégyellnivaló, és a család célja annak mindenáron való titkolása.

A helyi szociálpolitika és szociális ellátás szereplői és szinterei

A városi önkormányzat

A helyi társadalomtörténet tükrében értelmezhető a város szociálpolitikája, viszonya a szegényekhez, a szegénység okozta problémák kezeléséhez: az elmúlt években a város minden nem kötelező szociális ellátást, az oktatási intézmények jelentős részét, a saját forráshiánya és az egyházi fenntartású intézmények kedvezőbb finanszírozása miatt „kiszervezett” a városban működő egyházaknak. A családsegítő és a gyerekjóléti szolgálat továbbra is a városhoz tartozik. A munkája megszűnése miatt a laborasszisztensből átképzett szociális munkás egyedül látja el a hatezer főt számláló város családsegítői feladatát. „*Családsegítésre nincs nagy igény. Nem jellemző*” – mondja az egykor téészkönyvelőből lett polgármester. A családsegítő munkatársának irodája az önkormányzat épületében van, a szociális ügyeket intéző két kollégával közös szobában. Mindennapi munkája általában kimerül abban, hogy segít az ügyfeleknek kérvényt kitölteni, illetve a szociális osztály munkatársai az eseti segélyek elbírálásában is kikérik a tanácsát. A polgármester és a képviselő-testület alapelve, hogy csak a legvégső esetben lehet készpénzben segélyt fizetni, amit lehet, természetbeni hozzájárulással, más segítséggel kell megoldani; ebből következően pénzbeli támogatás iránti kérelmet nagyon ritkán bírálják el pozitívan.³ A szociális munkás a családokhoz nagyon nehezen jut el, ebben nemcsak hivatalos teendői akadályozzák, hanem a közlekedési eszközök hiánya is: mivel a falugondnoki szolgálat is átkerült az egyházi szolgáltatóhoz,

³ A képviselő-testület határozata alapján az eseti segély összege maximum ötezer forint lehet, amit egy családnak évente háromszor bírálhatnak el pozitívan.

a tanyákra szinte alig jut el, a városban saját kerékpárját használja. Így elsősorban azoknak a családoknak tud egyáltalán segíteni, akik bejönnek hozzá a hivatalba, bár a klienseket csak a házasságkötő terem díszletei között tudja fogadni, leültetni. A gyermekjóléti szolgálat munkatársai hasonló helyzetben vannak: az átszervezés után az általános iskola épületének alagsorában kaptak egy helyiséget, ahogy mesélik, hetekig még az ügyfelek sem találták meg őket. Mindez nem egyedi, csak erre a kisvárosra jellemző helyzet: az alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyét a település mérete, területi elhelyezkedése, az ott élő népesség összetétele, a szolgáltatást nyújtó önkormányzat pénzügyi helyzete jelentős mértékben befolyásolja (Rácz 2007). A szolgáltatásokhoz való hozzáférést, annak minőségét korrigálhatják különböző fejlesztési pályázatok; az azokban való részvétel vagy az abból való kimaradás a helyi elit társadalompolitikai elképzelését tükrözi. Esetünkben eddig egyetlen ilyen jellegű program sem.

Miközben a város vezetői a családsegítő és a gyermekjóléti szolgálat munkáját nem igazán tartják fontosnak, a közfoglalkoztatás megszervezését és működtetését kiemelten kezelik, fontosnak tartják. Egyrészt a polgármester minden megtesz annak érdekében, hogy minél több embert tudjon foglalkoztatni, akár egész évben is, ennek megfelelően a START közmunkaprogramban résztvevők száma a városban viszonylag magas. A közfoglalkoztatottak korábbi évekhez képest nagy száma megfelel az országos tendenciáknak: az elmúlt két évben egyre többen, egyre hosszabb ideig vettek részt különböző közfoglalkoztatási programokban (Koltai–Kulinyi 2013). A közfoglalkoztatással kapcsolatos helyi narratívák megegyeznek az országos politikában megjelenő diskurzusokkal és gyakorlatokkal, amely a közfoglalkoztatást emelte a szegények támogatásának egyik legfontosabb eszközévé, az érdemes és érdemtelen szegények megkülönböztetésének, büntetésének és/vagy jutalmazásának terepévé. Az egyre szigorúbb workfare, azaz a „segélyért munkát” elv társadalmi és politikai támogatottsága ebben a kisvárosban is töretlenül tűnik (Vidra 2013). „*Akik akarnak, tudnak dolgozni – jobb dolgozni 48-ért, mint otthon ülni 22-ért*” (polgármester). Az önkormányzat lehetőség szerint részt vesz minden pályázaton, például jövő évtől – annak ellenére, hogy a városban több egyházi szervezet is végez idősgondozást – hat fő idősgondozót fognak alkalmazni.

„Elég jól le van fedve az idős réteg, az egyházak csinálják, amit csinálni kell, de ha csak elbeszélgetnek velem egy fél órát, akkor is megérte. Elsősorban azért pályáztam, mert hat embernek adok újra munkát.” (IR_önkormányzati)

Illeszkedve az elmúlt évek diskurzusaihoz, a közmunka megszervezésének narratívákban megjelenő nagyon fontos eleme a fegyelmzés és a munkára nevelés. A közmunka szervezője és irányítója a kisváros polgármestere, aki, annak ellenére, hogy vannak brigádvezetők is – elmondása szerint – minden reggelét a közmunkásoknál kezdi: „*fontos, hogy tudják, rajta van szemem*”. A polgármester fontosnak tartja, hogy a munkának legyen látszata, „feleslegesen” nem alkalmaz embereket. Az elmúlt két évben a vízelvezető árkokat tisztították, rendbe tették a dűlőutakat, járdát építettek, megoldották a vízelvezetést, ez évtől erdőtelepítést terveznek... összességében a polgármester és a település legtöbb vezetője pozitívan értékeli az új típusú közfoglalkoztatást, hiszen „*nemcsak a lapátot támasztják,*

van valami látszatja is”. Hasonlatosan az országosan tapasztalhatóhoz, a közfoglalkoztatás fontos eleme a munkára nevelés, ami a városi gyakorlatban azt jelenti, hogy a START közmunkaprogram első hónapjaiban még fegyelmivel is küldtek el embereket, ha munka közben italozáson kapták őket, késtek vagy korábban elmentek, tudva, hogy ezzel hosszú időre megfosztják őket minden szociális ellátástól. A polgármester büszkén mesélte, hogy míg az első héten tizenkét embert kellett hazaküldenie, utána már hétről hétre csökkent ez a szám, jelenleg havonta már csak egy-két esetben kell valakit ilyen módon fegyelmeztetni. „*Drasztikusnak tűnik, de másképp nem lehet ennyi embert kordában tartani*” – mondja a polgármester. Az érdemes-érdemtelen, dolgozni akarók és nem akarók kategóriájának erősségét jelzi, hogy az még az etnikai megkülönböztetést is felülírja:

„Engem nem érdekel, nekem nincs velük bajom, én nem is szoktam cigányozni őket. Amikor polgármester lettem, mindig jöttek hozzám, hogy földúton kellett feljönni a buszhoz, sáros a gyerekek cipője, az volt az első dolgom, hogy lapátot adtam nekik – csináljatok magatoknak járdát. Én tudom kezelni őket.” (IR_önkormányzati)

Az etnikai megkülönböztetés és diszkrimináció hiánya nem feltétlenül a másik elfogadásának, mint inkább annak a jele, hogy ebben a kisvárosban a cigány családok a rászoruló munkanélkülieknek csak töredékét teszik ki, a számuk elenyésző, a rászorulóknak között nem jelennek meg markáns csoportként.

A rászorulóknak igazolniuk kell, hogy az előző évben volt 30 nap munkaviszonyuk, ennek hiányában elesnek a foglalkoztatást helyettesítő támogatástól/bérpótló juttatástól és a közmunkában való részvétel lehetőségétől is. A férfiak könnyebb helyzetben vannak, hiszen döntő többségük „megfordult” a közmunkában, a nőknek ugyanakkor az önkormányzat nagyon kevés lehetőséget tud biztosítani. Az önkormányzat mereven elzárkózott, hogy munka nélkül vagy valamilyen látszatomunkára kiadja az igazolást. A helybeli egyházak hajlamosabbak voltak a hozzájuk fordulóknak segíteni. A városban dolgozó szociális szakembereknek, az önkormányzatnak sincs rálátása arra, hogy hányan lehetnek azok, akik semmilyen ellátásban nem részesülnek; nemcsak azokról van szó, akik kiestek a rendszerből, véleményük szerint számosan élnek olyanok is a városban, akiknek nincs rendszeres munkajövedelmük, de még nem jelentek meg a rendszerben.

„Van, aki nem is megy el, egyáltalán jelentkezni hivatalba, mert ahhoz már büszke, meg azt mondja, hogy attól ő jobb szakember, hogy ő itt sepregessen.” (IR_szociális3)

A közfoglalkoztatás megszervezése igazodik a település struktúrájához: a belterületen szerveztek három férfi és egy női, valamint a négy jelentősebb tanyasi központban egy-egy brigádot. A tanyasi brigádok működtetésének egyik legfontosabb célja, hogy lehetőleg minél kevesebbet kelljen mozogni az embereknek.

„Ez elsősorban az embereknek optimális – ha 8–10 km-t kell biciklizniük reggel és este, előbb- utóbb megunják...” (IR_önkormányzati)

„Próbálják oda szorítani az embereket, abba a környezetben, ahol élnek, hogy ott dolgozzanak.” (IR_foglalkoztató)

A szűkebb környezetükben dolgozó közmunkások könnyebben reflektálhatnak a helyben megoldandó feladatokra, ami nagyon széles skálán mozog: az erdőtisztítás mellett a puszták közötti földutak, a tanyák közterületeinek rendbetétele, az idősebb lakosok segítése.

„Én két hónapja főnököt nem láttam a környéken, telefonon megkapom az értesítést. Naponta jön a traktor, viszi be a fát, látják, hogy dolgozunk. Meg vannak velünk elégedve. Télen havat takarítunk, járdát letisztítjuk, időseknek bevisszük a fát. Polgármester tartott közmeghallgatást, hogy mit lehet kérni a közmunkásoktól, mit nem. Volt egy néni, szólt, hogy a tető be van szakadva, hogy csináljuk meg. Hát szóljon a családjának. De amúgy amit mondanak, mindent csinálunk.” (IR_foglalkoztató)

A brigádvezetők többsége korábban valamelyik intézménynél dolgozott, megbízható ember, akit a polgármester személyesen választ ki. Idézett interjúalanyunk 17 évig dolgozott a városi gyermekotthonban karbantartóként, annak bezárása után került a közmunkásokhoz brigádvezetőnek – maga is tanyasi lévén – az egyik tanyasi brigádba. A brigádvezetők maguk választják ki az embereiket, de a munkájukért is ők felelnek.

„A munkatársak nem cserélődnek, három ember egy hónapja jött, de ők mennek vissza a kanálishoz [Vízügyi Igazgatóság], de a maradék kilenc az fix, tavaly is így voltunk. Van olyan pusztai, aki iszik, az nem jön ide, engem ne cseszegessen a polgármester. Volt olyan, hogy mentem utána a kocsmába, és megmondtam neki: ha bemész, kirúgatlak... Nem ment be, jött vissza hozzám dolgozni. Nincs gond velük, ha azt mondom, pihenjünk, pihennek, ha azt mondom, menjünk, csinálják, egyformán tartjuk a markunkat a fizetésért. A munka csak akkor halad, ha mindenki egyetértésben van és dolgozik.” (IR_foglalkoztató)

Összegezve azt mondhatjuk, hogy az önkormányzat a szegénység problematikájának megközelítésekor az egyéni felelősséget hangsúlyozza, azt, hogy munkával mindenki tud boldogulni. A közfoglalkoztatás kiterjesztését, a „segélyért munkát” elv, azaz a munkakényszer alkalmazását fontosnak, sőt a helyi társadalmi béke elengedhetetlen, egyetlen eszköze tartja. Az önkormányzat minden pályázati lehetőséget megragad arra, hogy lehetőség szerint minél több embert vonjon be a közfoglalkoztatásba, de egyetlen, a szegénység enyhítésére, a szociális szolgáltatások kiterjesztésére irányuló fejlesztési pályázaton nem vett még részt. A települési gyakorlatban a közfoglalkoztatás a helyi társadalom elvárásaihoz illeszkedő, munkához kötött segélyezés. Más településekkel ellentétben itt a helyi narratívákban a rendes-rendetlen, dolgos-dolgoztalan emberek közötti törésvonal nem etnikai csoportok mentén, hanem az életvitelben, életmódban, elsősorban az alkoholfogyasztáshoz való viszonyban jelenik meg. A településvezetők és szociális szakemberek

narratíváiban a napközben, munkaidőben való alkoholfogyasztás az egyik legfontosabb határvonal a dolgozni tudók és az arra képtelenek között. A közfoglalkoztatásban, ahogy a környékbeli foglalkoztatóknál is, erős elvárás, hogy az ott dolgozók csak munkaidőn túl fogyasszanak alkoholt.⁴ Ugyanakkor tereptapasztalataink alapján azt mondhatjuk, hogy a munkaidőn túli alkoholfogyasztás teljesen általános, csak akkor van családi, közösségi szankciója, ha az már rendszeresen a bántalmazásig, tettelegesséig fajul (Ambrus 2000).

Egyházi szociális szolgáltatások

Miközben az önkormányzat a kisvárosban csak a kötelezően előírt szociális szolgáltatásokat biztosítja, bár azt is igen erősen megkérdőjelezhető minőségben és elérhetőségi lehetőségekkel, addig az egyházak szociális szolgáltatásai egyre bővülő kínálatot mutatnak, a városban jelen levő egyházak – igaz, nagyon különböző célcsoporttal és elvi megközelítéssel – nagyon aktívak a különböző szociális ellátások szervezésében és működtetésében. Az önkormányzati/kistérségi fenntartású szociális intézményrendszer 2012. január elsejével alakult át. A 2007-ig önkormányzati, majd 2011 decemberéig kistérségi fenntartásban működő szociális gondozóközpont a református egyházhoz került, a korábbi gondozóközpont vezetője és munkatársai ugyanazok maradtak.⁵ A református egyház szociális és gondozási központja az idősek ellátására koncentrált, a tanyagondnoki szolgálat is ennek van alárendelve. A várost körülölelő tanyavilágot három körzetre osztották, ahol három busz szolgáltat; a legfontosabb céljuk, hogy aki valamilyen ügyet szeretne elintézni a városban, az be tudjon jönni, aki bajba kerül, annak tudjanak segíteni. A tanyagondnoki szolgálat emberei hordják az ebédet az időseknek, behozzák őket az orvoshoz, elviszik hozzájuk az idősgondozókat, gyakorlatilag ők azok, akik a családokkal, elsősorban az idősekkel mindennapi kapcsolatban állnak. Bár a gondozóközpont átvette a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás üzemeltetését is, és a központban folyamatos telefonügyeletet tartanak, az idősebbek inkább ragaszkodnak a tanyagondnokkál és az idősgondozókkal kialakított személyes kapcsolatokhoz és mindennapi gyakorlatokhoz. A szenvedélybetegek nappali ellátását 2013-ban szervezték meg. A szociális szolgáltatások megszervezésével a református egyház az egyik legjelentősebb foglalkoztató lett a városban, a közel negyven alkalmazott többsége helybeli.

A református egyházhoz hasonlóan a görög katolikus egyház is nyújt házi segítségnyújtást a városban és a tanyákon, megszervezte a szenvedélybetegek nappali ellátását is. A két egyház szolgáltatásai között az egyik fontos különbség, hogy a görög katolikus egy-

⁴ Az alkoholprobléma súlyát az is jelzi, hogy a környéken működő faterlepek szinte mindegyikén megszondáztatják reggelente a dolgozókat. „A kapunál van egy beléptető rendszer. A falon van egy nyomógomb, amit azért csináltunk, hogy amikor jönnek be az emberek, mindenkinek meg kell nyomni a gombot. Ha jelez, akkor szonda fűvése kötelező annak, akit kiválasztott a gép véletlenszerűen. Ez dokumentálva van. Annak az embernek haza kell menni. Arra a napra nem kapott bért, egy igazolt napot kapott, és másnap már meggondolta. Harmadjára már nem kell jönni. Ebben nagyon következetes vagyok.” (IR_foglalkoztató)

⁵ A szociális szolgáltatások átadásával párhuzamosan a városban működő három óvodából kettőt a görög katolikus egyház vett át.

ház már a kilencvenes évek elejétől aktívan részt vett a városi szociális ellátások szervezésében. Első kezdeményezésük, még a kilencvenes évek elején, a családok átmentési otthonának megszervezése volt.

„Itt negyvenen lehetnek a gyerekekkel együtt. Régebben az mutatkozott, hogy inkább a bántalmazottak voltak legtöbben, most már inkább a szociális rászorultság miatt. Nagyon elenyésző, aki bántalmazottként kerül ide. De ha bántalmazott is, ha megnézzük a családi hátterét, akkor általában szegény családokból jön, most is olyan érkezett hozzánk, hogy kilakoltatás előtt voltak. (...) Országosan fogadunk, de a városból is szoktak egyébként jelentkezni, de ők hamar visszamennek a családhoz, mert apuka itt nyilván megtalálja. Itt nem lehet őket dugdosni. Akik távolabbról érkeznek, aki bírja a közösséget, az megmarad, aki pedig nem, az elmegy, és az beáldozza a gyereket, mert kiemelik a családból, ha visszamennek. Általában itt szoktak maradni. (...) Kicsit féltünk, hogy elzavarják a papot. De munkalehetőség, nagyon sok családnak kenyeret ad. S valamit valamiért elven, szerintem így fogadta el a város.” (IR_egyházi⁶)

Ugyanakkor az anyaoththonban élők is munkaerőt jelentenek a városnak, hiszen sokan járnak ki innen napszámba dolgozni. Az anyaoththonból minden évben van néhány anya, aki a városban folytatja életét, itt talál albérletet, megélhetést, de az is gyakori, hogy egy városihoz mennek férjhez.

„Van olyan férfi, aki levelet írt, hogy esperes úr ajánljon neki. De személyesen többen érdeklődnek. Oda szoktak jönni, megállnak a kapuba, mondják, hogy vigyek ki pár anyát. Mutassam meg, mint a vásáron. Hát ők tényleg társnak akarják kivinni, aki mos, főz, takarít, és egyébként tényleg van, aki kimegy. Találnak így párra, elsősorban elvált ember, özvegy vagy agglegény volt.” (IR_szociális1)

Következő intézményük az idősek otthona, amelyet 1996 januárjában nyitottak meg. 2003-ban a katolikus egyház is nyitott egy idősothont a városban, de míg ez utóbbiban jelentős belépő összeget kell fizetni, azaz inkább a módosabbaknak szánták, ahova távolabbról is költöznek be idősek, addig a görög katolikus egyház zömében a tanyasiakat és a környék szegényeit fogadja be. „Mi itt a rászorultságot nézzük elsősorban, nem a belépőnek az „értékét” (IR_egyházi). A nyugdíjas otthon egyik részlegét kifejezetten a krízishelyzetek kezelésére tartják fenn, ahova bármikor el tudnak helyezni néhány idős embert.

„Más szegénynek lenni itt a faluban és más kinn a tanyán. Például behoztunk egy bácsit, azért, mert olyan körülmények között élt, ahol nem maradhatott. Ezt akkor tudnák elképzelni, ha bemennének a házba. Olyat még nemigen láttak. Villanyvilágítás nincs, a tisztaságnak a legkisebb foka se. Ez a bácsi, akit most hoztunk be, öne-

⁶ A görög katolikus egyház intézményeinek vezetőivel, munkatársaival, az egyház képviselőjével csoportos interjú készült.

ki 11 gyereke van, a felesége elvált, beköltözött Debrecenbe, ő egy juhász ember volt, kinn élt a falu végén. A gyerekei annyit gondoskodtak róla, hogy itt elhelyezték. Nagyon rendesek voltak, mert azt mondták, hogy rádól a ház.” (IR_egyházi)

E két intézmény működtetése mellett két-három évvel ezelőtt jelentősen bővült a görög katolikus egyház által nyújtott szolgáltatások köre, 2010 novemberében szervezték meg az idősek házi segítségnyújtását és a szenvedélybetegek nappali ellátását, majd 2011 márciusától a szociális étkeztetést. E három szolgáltatás megszervezésével egyfelől a legjelentősebb foglalkoztatók lettek a városban, másfelől alternatívái a kistérségi, majd református szolgáltatásoknak. A református egyházhoz hasonlóan a görög katolikus idősgondozók is a város egész területén szolgáltatnak, beleértve a tanyákat is, de azzal a hátránnyal, hogy a közlekedéshez nem tudják igénybe venni a falugondnoki szolgálat járműveit. Így különösen a tanyán élő idősek ellátásának megszervezésekor fontos szempont volt, hogy az idősgondozók egy része is valamelyik tanyán lakjon, helyben lássa el feladatát. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy csak a tanyán élő idősgondozók azok, akik közvetlenül látják és ismerik a tanyasiakat, problémáikat. Mindezen túl minden idősgondozónak vásároltak kerékpárt.

„Különbség van a városban élő idősek, illetve a tanyán élő idősek között. Itt is a törvény jön közbe, hogy rengeteg dilemmánk van azzal, hogy mit szeretne az ellátott. Mivel faluban élünk, tanyán, mit tehet egy idős: veteményest, kiskertet tart, s azt kéri, hogy ebben mi is segítsünk. Ezt nem teszi lehetővé a törvény. Így sok mindent egyénileg megbeszélünk. Kísérni orvoshoz, mosogatás, takarítás, vagy változó, mi kell éppen. Ágyban fekvőink is vannak, akik, mondjuk, még nem szeretnének idősek otthonába menni, még nem döntötték el, ott a fürdetésben, mozgásban segítik őket. Van, akit elhelyezünk másik otthonban. Bár sok időstől hallottam, milyen jó, lefőzöm a kávé, mire jön a dolgozód. Van ilyen munkahely, hogy kávéval várja, tehát lehet, hogy azt írja be, hogy a környezetét rendbe tettem, de az is lehet, hogy épp egy tyúkot pucolt vele közösen. De azt nem írhatja be.” (IR_szociális1)

A városban minden szociális szakember a szegénységnél is nagyobb problémaként említette a szinte minden családban közvetve vagy közvetlenül a mindennapokban is jelen levő, nagyon súlyos alkoholproblémákat és az ezzel járó társadalmi, szociális, családi konfliktusokat. A szenvedélybetegek nappali ellátása egy ilyen volumenű problémát kezelni nem tud, alapvetően azoknak tudnak segíteni, akik önként jelentkeznek. Egy faluként működő kisvárosban mindenki pontosan tudja, hogy ki az, aki súlyos alkohol problémákkal küzd, de ezt felvállalni sokkal nehezebb. A szociális munkások elbeszélése szerint a legnehezebb feladat az volt, hogyan létesítsenek kapcsolatot a rászorulókkal. Ebben segítségükre volt a szenvedélybetegeknek nyújtott szociális étkeztetés: sokuk számára az egyház által nyújtott napi egyszeri meleg étel az egyetlen rendszeres étkezés. Azaz a szolgáltatás azokat a többségében egyedülálló, legsúlyosabb állapotban lévő alkoholbetegeket éri el, akik már ezt nyilvánosan is vállalják, szenvedélybetegségük már a mindennapi túlélést ve-

szélyezetteti. Többen közülük fűtés hiányában, vagy a ház állapota miatt jószerivel hajléktalanként élnek.

„Itt főként alkohol, gyógyszer alkohollal kombinálva, illetve a játékszenvedély is gyakori. De az alkohol a fő. Ezek a kannás bort, meg ki tudja, mit isznak. Napi szinten kapnak egy tál meleg ételt, másodikat, levest, sokan csak annyit esznek. És hogy mi kezdődött hamarabb, a szegénység vagy a szenvedélybetegségük, érdekes, mindenkinél más. Amikor mi ezt elkezdjük, akkor olyan embereket ismertünk meg, akik mellett, ha találkoztunk volna vele a faluba, átmegyünk a másik oldalra, mert piszkos, ápolatlan. És akkor megtudtuk, hogy ezeknek van szakmájuk, ezeknek az embereknek, s jó mesteremberek is voltak köztük. Azután jött egy valami az életükben, egy válás, munkahelyvesztés, egy baleset, s megindultak a lejtőn. (...) Van olyan, aki egész télen semmi fa nélkül túlélte a telet. Nálunk melegegett, hazament, beta-karózott.” (IR_szociális4)

A rendszeres napi kapcsolattartás eredményeképpen egy évvel később már aktívabban is be tudtak vonni szenvedélybetegeket különböző tevékenységekbe, közülük az egyik legsikeresebb a közös kerttel való mindennapi foglalatosság.

„Mi annyit csinálunk a »szenvedélyesekkel«, hogy van az egyháznak kertje, gyümölcsfa van benne, krumplit vetettek, üvegház van, hoztak bele paprikapalántát, a »szenvedélyesek« is napszámiban voltak, itt-ott kaptak valamit, egy-egy szálát. Van malac is, azt levágtuk, volt belőle ünnepség, meg kiosztottuk, vihettek haza. De ezt igazából nem is lehetne csinálni. A »szenvedélyes« normatívából tápot vettünk, kukoricát, ott nevelték a malackát. Ilyen munkaterápia. Tavaly a gyümölcsfák között kifarcelláztuk, térképet készítettünk, hogy ez a Karcsié, ez a Pistié, kaptak vetőmagot, permetszert, meg a földművelést is nekik kellett. Nem nagy terület, de nagy energiánkba telt, hogy Kati, gyere már, és kapáld már meg, lemaradtál, rajta a krumplibogár, vedd a permetezőt a hátadra, és csináld...” (IR_szociális4)

A szociális szakma a szegénységről

A szociális szakmában, közigazgatásban dolgozók elbeszéléseiben csak a közvetlen életvesztést tekintették olyan helyzetnek, amikor egy szakembernek már be kell avatkoznia egy család életébe.

„Ha nincs meg a mindennapi betevője, és nincs meg a fűtése. Mindennapi szükségletek kielégítése. Ruhát kapnak bárhol. Segélyszervezetekkel kapcsolatban vagyunk, a Vöröskereszttel. Tankönyv nem okoz gondot. Csak az enivaló meg a fűtés, a téli hideg, vagy, hogy gázpalackot cseréljen.” (IR_szociális3)

„Aki közmunkában van, az megállt az elszegényedés útján. Próbálnak megélni abból, ami van, kicsit szegényebben. Nem hitelből. Közműtartozás is megállt, fagyűjtésre álltak át. Nem olyan sok a tartozás.” (IR_önkormányzati)

A szegénységről, szegényekről való beszédmódot befolyásolja, hogy a szociális szakemberek többsége maga is szegény családból származik, többeknek a hetvenes-nyolcvanas évek a tényleges szűkösség időszakát jelentette, ugyanakkor a hiányos öltözetről, meleg cipő, a télikabát hiányáról, a zsíros kenyeres reggelikről szóló elbeszéléseket megszépíti az egyenlőség, a kollektív szegénység emléke. Ebből a nézőpontból értelmezhető a jelen differenciált anyagi helyzetét, a fogyasztási javak előtérbe helyezését elutasító kijelentések.

„Annyira megnőttek az elmúlt években az emberek igényei, minden gyereknek van mobiltelefonja, akármilyen családból van, mindenki azért mindenféle ruhákban jár. Most szégyelli, minél szegényebb valaki, annál jobban akarja bizonyítani, hogy ő is ugyanolyan ruhát ad a gyerekére.” (IR_szociális1)

A rendszerváltást követő anyagi és társadalmi differenciálódással sokaknak kellett szembesülniük saját szegénységükkel, a kilencvenes évektől a városban élő családok között egyre markánsabban jelent meg a „tehetősek és szűkölködők”, „aki megengedheti magának, és aki nem” különbségtevése.

„A hetvenes években nem voltak gazdagok, más igénye volt az embereknek. Aki a hetvenes években nem volt szegény, ma az lenne.” (IR_szociális5)

A szociális szférában dolgozók egyetlen társadalmi csoportot ismernek el egyöntetűen érdemes rászorulóként: az időseket, elsősorban a tanyán élő egyedülállókat. Hasonlóképpen egyértelmű számukra, hogy tanyán élni mindenképpen hátrányt jelent: miközben a városban van egyfajta tisztelet a tanyán élő emberek iránt, maga a város is mindent megtesz annak érdekében, hogy a tanyasiak élete könnyebb, élhetőbb legyen: támogatja az intézmények megmaradását, különös figyelmet fordít az utak karbantartására, fontosnak és támogatandónak tartja a tanyagondnoki szolgálatot. Ha azt kérdeztük, hogy a város mely részén koncentrálódik a szegénység, szinte mindenki egyértelműen a tanyákat jelölte meg.

„Az emberek megítélése szerint ott olcsóbb az élet, de van olyan tanya, ahol nincs víz meg villany – persze olcsóbb a fenntartás. Színvonalbeli különbség maga a mód, ahogy él – nem tudjuk, hogy nem tudja megvenni, vagy fizikailag nincs rá lehetősége.” (IR_szociális3)

Az, hogy a tanyákon élők aránya nem csökken, elsősorban annak köszönhető, hogy az alacsony ingatlanárak miatt a tanyák a szociális migráció célterületévé váltak. A beköltözők különböző társadalmi csoportokhoz tartoznak, illetve különböző hullámokban érkeztek

a településre. Azt, hogy pontosan hány család és honnan költözött a tanyákra, senki sem tudja pontosan; a nagy kiterjedésű, elszórt tanyavilágban a közvetlen szomszédokon kívül senki sem tartja nyilván a be- és elköltözőket, a tanyavilágban könnyű eltűnni az embernek az intézmények szeme elől. A város vezetése, bár a migrációs folyamatokat nem tudja kontrollálni, de különböző erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a tanyák, a puszták ne váljanak a város külterületi slumjává, ellenőrizhetetlen, esetlegesen kriminalizált tereivé. Ráadásul a puszták az intézményekben dolgozók számára is láthatatlan: a városban dolgozó szociális szakemberek többsége szinte soha nem jár a pusztán, nem ismeri azokat, számára az idegen és kimeríthetetlen világ. Ez az idegenség és félelem jelenik meg a pusztákra beköltöző, egyöntetűen cigánynak tartott családok megítélésében is.

A beköltözők egyik legrégebbi, legnépesebb és mindenki számára észlelt csoportját a kilencvenes években Kormosról az egyik tanyára települő cigány családok alkotják. A helybeliek és a beköltözők különbségtétel csak több nemzedéknyi idő elteltével, lassan változik, a két csoport közötti határok termelése és fenntartása tükrözi az érintkezések gyakoriságát, az egymásról való tapasztalatokat (Kovács–Vidra–Virág 2013; lásd erről bővebben Vígvári tanulmányát a kötetben). A kormosi családok betelepüléséig csak néhány cigány család élt az egész városban, többnyire saját vállalkozásukból viszonylag jól élő „búcsús” cigányok (akik biztos anyagi helyzetük miatt soha nem kerültek kapcsolatba a város intézményeivel, így intézményekben dolgozók elbeszéléseiben sem jelennek meg) és néhány napszámos család, így az itt élőknek, az intézményekben dolgozók többségének korábban semmilyen tapasztalata nem volt a cigány családokkal való mindennapi érintkezésekről. Napjainkban a kormosi családok megérkezésének emléke a cigánysághoz köthető helyi narratívák egyik legfontosabb eleme. A védőnő még pontos számot is említ: 48 fő, 12 család költözött egyidejűleg a pusztára. Első találkozását a „kormosi” cigányokkal sokszereűen élte meg: a zsúfoltság, sok gyerek, a piszok, rendetlenség motívumai jelennek meg elbeszélésében. Ugyanakkor a családokkal való rendszeres kapcsolattartás lassan kikezdte a merev határokat, a morális másik képe lassan átalakult. „Beélték magukat, rendesen járnak napszámba” – mondja róluk ugyanez a védőnő elismerően, egyben mintegy jelezve a helyi társadalom elfogadásának/befogadásának egyik legfontosabb kritériumát, a munkához való viszonyt.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a generációk óta az egyik pusztán élő, az intézményekkel kapcsolatban álló „kormosiak”, bár továbbra is egységes csoportként jelennek meg a narratívákban, a helyi napszámosok világába való beilleszkedésük okán viszonylag mégis elfogadottak. Ugyanakkor a pusztákra folyamatosan beköltöző szegényeket nemcsak cigánynak gondolják, hanem „veszélyeseknek” is, az elbeszélésekben általában kriminalizáltan megjelenő idegeneknek:

„A gyermekjólétisek oda rendőrrel mennek ki, a postást is rendőr kíséri. Vannak olyan családok, hogy egyszerűen nem lehet megközelíteni a házukat, úgy félnék tőlük. Ezt a faluban nem is nagyon tudjuk, hanem amikor családipótlék-osztás volt, azon a napon én mindig megdöbbsentem, hogy mennyien laknak, hogy olyan ismeretlen arcok...” (IR_szociális2)

Rászoruló szociális munkások és idősgondozók

Az intézmények és szolgáltatások széles körű megszervezése és párhuzamos működtetése miatt a két egyházi szociális szolgálat szinte a legjelentősebb foglalkoztató a városban. Alkalmazottaik legtöbbször alacsony iskolázottságú, általában csak általános iskolai végzettséggel, ritkábban érettségivel rendelkező, a helyi munkaerőpiacon nehezen boldoguló középkorú nő, akik többnyire a házi segítségnyújtáshoz szükséges minimális képzést már a munka mellett szerezték meg. Mindkét egyháznál jelentős az idősek házi segítségnyújtását biztosító nők száma, de a szociális anyaoththonban és az idősek otthonában foglalkoztatottak miatt a görög katolikus egyháznál jelentősen többen dolgoznak, mint a reformátusoknál.

„Mi vagyunk a legnagyobb foglalkoztató, hát ez elég szomorú. Az idősek otthonában 33-an vagyunk, az anyaoththonnal együtt 36-an, 80 gondozónő, gondolják el, ez az intézmény 80 házi segítségnyújtónak állást ad, 80 családnak segít fölállni...” (IR_egyházi)

Azaz a szociális szolgáltatások megszervezésének és működtetésének kettős célja van: egyrészt a rászorulókat segítése, másrészt – hasonlóan az önkormányzat közfoglalkoztatási politikájához – az arra érdemes szegények segítése a folyamatos foglalkoztatással.

A két egyházi szolgáltató közötti további fontos különbség, hogy míg a református egyház gondozóközpontjának vezetője egy civil, a korábbi „állami/önkormányzati” gondozóközpont vezetője, addig a görög katolikus egyház intézményei, az ott dolgozók sokkal közvetlenebb, mindennapi kapcsolatban állnak az egyház képviselőjével, ő az, aki felügyel minden tevékenységet. Ez a felügyelet nemcsak a szolgáltatások ellátására vonatkozik, hanem az egyházi szolgáltatásokat végzők személyére is. Az itt dolgozók nem egyszerűen foglalkoztatottak, de a helyi egyháznak mint közösségnek is tagjaivá válnak, ami együtt jár a nem számon kért, de elvárt vasárnapi templomlátogatással, az egyháznak tetsző életvitellel és a foglalkoztatással járó anyagi biztonságon túl a mindennapos odafigyeléssel, kisebb segítségekkel is.

„A néni, aki most meghalt, most harangozott, ez rám maradt. Most csinálom úgy, ahogy ő csinálta, de nem mindent tudok pontosan. Egyébként római katolikus vagyok, de itt a pusztán több a görög katolikus. Hogy ne maradjak ki sorból én is elmentem a misére. (IR_családi32)

„Kialakulnak közösségek, azért ez is nagyon sokat számít. Akkor egymásra jobban figyelnek. Volt olyan kolléga, ez karácsonykor történt, hogy nem volt fűtés, nem volt főzés, nem volt semmi enni való, megtudták, összeadták neki. Mert jó, hogy van munkahelye, de olyan eladósodása van, olyan sok számlát gyűjtött össze, hogy sok idő, míg kifizeti, fél év, egy év, még ha be is osztja. (...) Majálist tartottunk, az egyháznak van egy tava, nem volt kirekesztés, a dolgozók családotól, gyerekestől jöhettek

tek, programokat szerveztünk, versenyek voltak, ilyen családi nap volt. Volt szüreti mulatság, farsangi bál, kerékpáros zárandokút Máriapócsra.” (IR_egyházi)

Az az egyház nem egyszerűen szervezi a különböző szociális szolgáltatásokat, hanem azért (is) szervezi, hogy a lecsúszó alsó osztály családjainak munkát biztosítson, ugyanakkor az egyházi foglalkoztatáson keresztül integrálja a családokat az egyházi közösségbe is.

Mikor a szociális munkásokat, idősgondozókat kérdeztük életútjukról, világossá vált, hogy a szociális ellátásban dolgozók többségének nem ez az eredeti szakmája, legtöbbször más lehetőség híján, kényszerből került erre a pályára. A szociális munkások között találunk egykori napközis tanárokat, a már korábban bezárt nevelőotthonban dolgozókat, míg az idősgondozók között még ennél is vegyesebb a kép: volt bolti eladók, tévész irodisták, kocsmai pultosok, és biztosítási ügynökök kötöttek ki a szociális szakmába.

„Munkanélkül voltam tíz éve. Hároméves lett a fiú, kezdeni kellene valamit. A közelben van ilyen felnőttoktatás, oda beiratkoztam. Mentünk kocsihoz, és megláttuk esperes urat, megkérdeztük, hogy gyakorlati helyre lenne szükségünk, segítene-e. Mondta, hogy menjünk nyugodtan. Közbe jött, hogy esperes úr indította az idősgondozást. Rendben van, hogy ezt tanulom, de hogy menjek oda egy időshöz? Látásból ismertem az időseket itt a tanyán, de azt se tudtam, hogy kezdjek hozzá. Esperes felírta, hogy na, ide meg ide menjél. Mondták, hogy mehetek. Három éve itt dolgozom. (...) Miután idekerültem dolgozni, esperes úr felvett egy fiatalasszonyt. Két gyerekével járt napszámba, állandóan dolgozott, még vasárnap is ment. Megsajnálta.” (IR_családi32)

„Van közte olyan 50 éves gondozónőnk, az egyik tanyán él, és onnan, ha be kell jönni, mert a busz nagyon rosszul közlekedik, akkor kerékpárral jön be. Azt kell mondjam, jobban elvégzi a papírmunkát, mint egy fiatal, szakképzett. Másik a mezőgazdaságban dolgozott, soha nem csinált papírmunkát, és most nálunk kezdett el dolgozni, az első 15-ben benne volt, helyesírási hibákkal küszködött, és csinálja lelkesen. Szeretik az emberei, valahol ez is számít neki. S olyanok vannak köztük, akik talán nem is nagyon dolgoztak munkahelyen hosszú évek óta, és megfiatalodnak, az az érdekes. Feladata van, nem otthon ül. Másképp mennek be a boltba, másképp szólnak meg, magabiztosak. Tényleg nagyon sok változás látszik rajtuk.” (IR_szociális2)

Az egyházi szolgáltatóknál dolgozók többsége idősgondozást végez, amely egyrészt gyorsan elsajátítható, csak egy „gyorstalpalóra” van hozzá szükség, és egy kiterjedt, legalább tucatnyi ismerősből álló kapcsolathálózatra. Ez egyrészt a szociális szakma végtelen nyitottságának jele: azaz a különböző „szociális munkás” pozíciók betöltéséhez napjainkban nem feltétlenül szükséges felsőfokú szakképesítés (Bugarszki 2011). Másrészt a burjánzó szociális szolgáltatásokat a helyi „elit” részéről sem mindenki ismeri el jogos tevékenységként. A nem szociális intézményekben készült interjúkban gyakran elhangzott érv volt: „Itt már mindenki gondoz mindenkit – de hol van a gyerek és az unoka?”, „Vannak fiktív szolgáltatások. Az egész város idős, rokkant lakossága le van fedve – mindenki mindenkit ápol.”

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a szociális szakmában dolgozók egy része nem egyszerűen a munkanélküliség elől menekült a szociális szakmába, hanem ez a lehetőség a teljes lecsúszástól, az elszegényedéstől mentette meg, e lehetőség híján maga is rászorultak közé tartozna. Azt is mondhatjuk, hogy a szociális szolgáltatások intenzív bővítésének egyik ki nem mondott célja az arra érdemes családok teljes ellehetetlenülésének megakadályozása volt. Ezekben az esetekben a segítő-segített szerep a szociális szolgáltatáson belülre kerül. Miközben a szociális szolgáltatásban alkalmazott maga is segítőként, általában idősgondozóként dolgozik, önmaga is segítségre szorul. De ebben az esetben a segítségkérésnek nincsenek formális, gyakran megalázó hivatalos procedúrái, a rászoruló családnak nem kell az önkormányzatnál, a hivatalban nyilvánosan segélyért folyamodnia, nem lesz hivatalosan rászoruló. A segítség a kollégáktól, a vele szolidáris közösségen belülről, informálisan érkezik.

„Most ismét a munkatársunknál voltunk kinn karácsony után, akinél annyira kifogyott az éléskamra, hogy a fenyőfának a tűlevelével tüzeltek. Nem volt a kamrában semmi! Egy kiló liszt, vagy cukor. És akkor azt közösen, munkatársakkal oldottuk meg.” (IR_szociális2)

Összegzés

Irgácson és az azt körülölelő tanyavilágban élő szegények többségében egykori uradalmi cselédek leszármazottai, akiknek megélhetése generációk óta a mezőgazdasághoz kapcsolódott. A beosztó életmód, a szűkösség mindennapos elviselése biztosította a mindennapi megélhetést, de a mobilitáshoz, a következő generáció iskoláztatásához kevés volt. Az alacsony iskolázottság, az ingázási lehetőségek eltűnése, a mezőgazdasági munkák szűkössége és idényjellege okán az elmúlt évtizedben egyre több család csúszott a mindennapi gondokkal küszködő szegények csoportjába. Ugyanakkor a helyi társadalmon belül nincsenek nagy társadalmi távolságok, másképpen fogalmazva a helyi társadalom többségének életében valamilyen szinten jelen van a szegénység. A helyi társadalmon belüli legerősebb törésvonal a tanyákon és a belterületen élők között húzódik, ám ezt az önkormányzat és az egyházak különböző szolgáltatások biztosításával igyekeznek enyhíteni. Az elmúlt években az önkormányzat és az egyházak a közfoglalkoztatás és az alacsony iskolai végzettséget igénylő szociális szolgáltatások, elsősorban az időseknek nyújtott házi segítségnyújtás után járó források maximalizálásával számos olyan munkahely jellegű státuszt teremtett a településen, amely az itt foglalkoztatottaknak nagyon alacsony, de állandó jövedelmet biztosít. A „segélyért munkát” elv illeszkedik a településen élők társadalomtörténeti hagyományaihoz, az egykori tévész-középvezetőkől lett településvezetők elképzeléseihez, így annak bevezetése és megvalósítása nem okozott különösebb konfliktust a településen. Az ezért az alacsony jövedelemért elvárt tevékenységek nagyon hasonlatosak azokhoz a kvázi munkákhoz, amelyeket egykoron a termelőszövetkezetekben a teljes foglalkoztatottság látszatának fenntartása érdekében végeztek – ugyanezen emberek szülei vagy nagyszülei. A közfoglalkoztatottak kiválasztása, mint minden településen, itt is

szelektív, ugyanakkor elsősorban életmódbeli, életvitelhez, elsősorban az alkoholfogyasztáshoz köthető. Azt mondhatjuk: a településen a közfoglalkoztatásnak és egyes szociális szolgáltatáshoz köthető pozíciók betöltésének egyfajta munkavégzéshez kötött segélyjellege van, célja nem a piaci munka világába való visszavezetés, sokkal inkább a családok teljes ellehetetlenülésének megakadályozása. Ezen kvázi munkahelyek megszervezése és működtetése nagyon drága és pazarló, alapvetően az állami újraelosztástól való függőséget erősíti, konzerválja a szegénységet, ugyanakkor a folyamatos foglalkoztatás, a munka világához való kapcsolódás látszata, az egyházaknál a szervezeten belüli segítségnyújtás enyhíti a társadalomból való kirekesztettség érzetét és fenntartja a lokális társadalmon belül a tisztas, dolgozó szegényekkel való szolidaritást.

VIGVÁRI ANDRÁS

VISSZA A TANYÁKRA – EGY CIGÁNY CSALÁD ÚJRAKEZDÉSI ESÉLYEI A SZABOLCSI PUSZTAI VILÁGBAN

A szabolcsi „tanya”: Gehénpuszta

Írásom helyszíne a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található Gehénpuszta. Az itt lakók egyszerűen csak „tanyáknak” nevezik azokat az egykori külterületi uradalmakat, melyek helyén aprófalvakra emlékeztető szétszórt, szórványtelepülések jöttek létre az 1945-ös földosztást követően (Tamáska 2013). Ilyen „tanya” Gehénpuszta is, mely aszfaltos műúton nyolc kilométer autózás, biciklizés vagy gyaloglás után érhető el Irgács városközpontjából. A bicikli és az autó nélkülözhetetlen eszköz erre felé, hiszen hétköznap mindössze napi három járat ingázik Irgács központja és a puszta között, hétvégén pedig nem jár busz a pusztára. A többség így gyalogol, vagy ahogy mondják, „fuvart fogad”, hogy leküzdje a külterületekre oly jellemző térbeli elszigeteltség hátrányait (Kovács 2008). A puszta határában szántók, gyümölcsösök és erdők váltakoznak. Az évszázadokig meghatározó dohánytermesztést erre fele fokozatosan a szántóföldi kultúrák és a dinnyetermesztés váltotta fel. A 20. század elejétől a szabolcsi tájakat meghatározó gyümölcsösök azonban még mindig meghatározóak itt: meggy, alma és barackültetvények szegélyezik az utakat. A tájkép legmeghatározóbb eleme azonban a mindent belepő homok (Borsos 2013). Bármerre is lép vagy néz az ember, homokot lát, ami belepi a mezőgazdasági utakat, illetve a puszta mellékutcait is. Száraz időben és eső után is elsüllyedünk benne, a helyiek szerint egyedül nagy esők után pár nappal lehet rajta ideig-óráig kényelmesen közlekedni. Ha Irgács felől jövünk a pusztára, a „központba” érkezünk: itt található többek között a kocsmá és a vegyesbolt, szembe pedig a legnagyobb pusztai földbirtokos telephelye, targoncákkal, hűtőházzal, gazdasági épületekkel és parkoló teherautókkal. Az elágazásban mindig akad egy kis nyüzsgés: hol tolató teherautók, hol a boltba igyekvők vagy a kocsmá népe, hol pedig a buszra várakozók töltik meg élettellel a meglehetősen kietlen teret.

A puszta legnépesebb utcája az Új sor, mely a földosztást követően, szabályos parcellázás útján épült ki a helyiek elmondása szerint. Az utcát az egykori cselédfalvakra oly jellemző régi, vályogveretes szerény házak és hozzá tartozó nyári konyhák határolják, a kerítések előtt a homokos talajban virágok nyílnak, a porták meglehetősen egyformaságot árasztanak (Tausz 1984). A régi vályogházak többségében egyedülálló idősök élnek. Az Irgács környéki pusztákról ugyanis, aki csak tehette, már régen beköltözött a városba.

A tanyák kiüresedése a hetvenes években kezdődött: a felkínált mobilitási lehetőséggel sok fiatal élt, s csak kevesen döntöttek a pusztai élet mellett. Sorra tűntek el a helyi